

A textilművesség évezredei
a Kárpát-medencében

Thousands of years of the textile work
in the Carpathian Basin

Az anyagi kultúra a Kárpát-medencében 5.

archaeometria – iparrégészet – kézművesipar-történet – néprajz

Material Culture in the Carpathian Basin 5.

archaeometry – industrial archaeology – history of handicraft – ethnography

Az MTA VEAB

Kézművesipar-történeti Munkabizottsága

és az Archaeometriai és Iparrégészeti Munkabizottsága

közös kiadványsorozata

Publication

of the Working Committee for Handicraft History

and Working Committee for Archaeometry and Industrial Archaeology

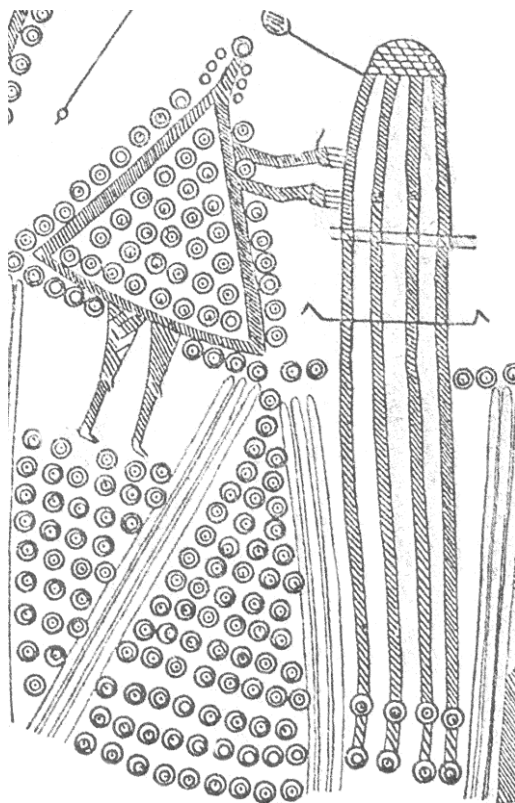
at the Regional Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Veszprém (VEAB)

szerkeszti / edited by

GÖMÖRI János – SZULOVSKY János

A textilművesség évezredei a Kárpát-medencében

Szerkesztette:
Szulovszky János

Budapest
Plusz + Könyvek
2014

:

Lektorálta:
Domonkos Ottó és Flórián Mária

A kötet megjelenését támogatta:
MTA VEAB Soproni Tudós Társaság

Borító terv és tipográfia:
Szulovszky János

A borítón és a belső címlapon függőleges szövőszék ábrázolása egy soproni Hallstatt-kori urnáról
(A Soproni Múzeum ismeretterjesztő nyomtatott tábláinak rajza, Sopron, 1903. után)

HU ISSN 1788-5418

ISBN 978-963-8257-08-6

© a szerzők, 2014

Felelős kiadó:
Szulovszky János, a SzuloPress Bt. ügyvezetője

Nyomdai munkálatok:
Ook-Press Kft., Veszprém
Felelős vezető:
Szathmáry Attila

Tartalom

SZULOVSKY János: <i>Mozaikok a textilművesség múltjából</i>	7
---	---

Régészeti és történeti emlékek

GYULAI Ferenc – KENÉZ Árpád – PÓSA Patrícia: <i>Rostnövények maradványai a Kárpát-medence régészeti korszakaiban</i>	11
SZENDE László: <i>Az Árpád-kori textilművesség forrásairól</i>	17
TEKE Zsuzsa: <i>A firenzei szövét a 15. század második felében Magyarországon</i>	23
BENDA Judit: <i>Posztókereskedelem és posztósboltok a későközépkori Budán</i>	27
GYULAI Éva: <i>Divat és mesterség. A kassai szabó céh termékei</i>	43
RÁDULY Emil: <i>Színesen nyomott mintás viseletelemek a váci Fehérek temploma kriptájából</i>	55
DOMONKOS Ottó: <i>A pannonhalmi koronázópalást rajza a Storno Gyűjteményben</i>	59

Festőnövények, textilszínezékek használata egykor és most

LAKATOSNÉ PAMMER Gabriella – TAMASKÁNÉ JAKAB Margit: <i>Őshonos festőnövényektől az őskori ruházattig. Textil kísérletek a százhalombattai Régészeti Parkban</i>	67
FLÓRIÁN Mária: <i>Csülleng, az „európai indigó netovábbja” és az indigó, az „ördög festéke”</i>	75

A textil előállítása a 19-20. században

SZULOVSKY János: <i>A bánsági szövő háziipar a 19. század utolsó harmadában</i>	83
BÁDER Miklósné: <i>A Hevesi Háziipari Szövetkezet</i>	93

Textil és reprezentáció

DEÁK Éva: <i>Ruhaanyagok és reprezentáció Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin udvarában</i>	101
MARX Mária: <i>Reprezentatív damaszt tárgyak a zalai múzeumok gyűjteményeiben</i>	111

Levéltári források

TUZA Csilla: <i>A textilművesség forrásai a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára anyagában</i>	123
T. PAPP Zsófia: <i>A Széchényi Ferenc-féle Descriptio néhány adatáról</i>	127
KNÉZY Judit: <i>Ruházattal kapcsolatos mesterremek adatok és az inasok viselete a csurgói magyar céhben. Takácsok, szűr-, magyar-, német-, férfi-, női, lajbi vagy vásári szabók (1814-1876)</i>	131

A nyersanyag és az öltözet előállításának eszközei

OZSVÁTH Gábor Dániel: <i>A vízérő hasznosítása a Kárpát-medence népi textilmunkáiban</i>	143
TÓTH György: <i>A varrógép forradalma Magyarországon</i>	155

Contents

SZULOVSKY, János: <i>Mosaics from the past of textile workmanship</i>	7
---	---

Archaeological and historical memories

GYULAI, Ferenc – KENÉZ, Árpád – PÓSA, Patrícia: <i>The residues of fibre plants in Carpathian Basin's archaeological periods</i>	11
SZENDE, László: <i>About the sources of textile workmanship in the period of the Árpád dynasty</i>	17
TEKE, Zsuzsa: <i>The Florentine fabric in Hungary in the second part of the 15th century</i>	23
BENDA, Judit: <i>Baize trade and felt shops in late-medieval Buda</i>	27
GYULAI, Éva: <i>Fashion and trade. The products of the Kassa (Kosice) tailor guild</i>	43
RÁDULY, Emil: <i>Colourfull printed patterned costume elements from the crypt of the church of the Whites of Vác</i> ...	55
DOMONKOS, Ottó: <i>The drawing of the Pannonhalma coronation cloak in the Storno Collection</i>	59

The usage of plant dyes, textile dyes now and then

LAKATOSNÉ PAMMER, Gabriella – TAMASKÁNÉ JAKAB, Margit: <i>From indigenous plant dyes to prehistoric clothing. Textile experiments in the Archaeological Park of Százhalombatta</i>	67
FLÓRIÁN, Mária: <i>The woad, „the culmination of European indigo” and the indigo, „the devil's paint”</i>	75

The production of textile in the 19-20th centuries

SZULOVSKY, János: <i>The weaver domestic industry in the last decades of the 19. century in South-Hungary</i>	83
BÁDER, Miklósné: <i>Cooperative of Domestic Industry in Heves</i>	93

Textile and representation

DEÁK, Éva: <i>Dress materials and representation in the court of Gabriel Bethlen and Catherine of Brandenburg</i>	101
MARX, Mária: <i>Representative damask objects in the collections of museums in the county of Zala</i>	111

Archival sources

TUZA, Csilla: <i>The sources of textile workmanship in the National Archives of Hungary</i>	123
T. PAPP, Zsófia: <i>About some data in Ferenc Széchenyi's Descriptio</i>	127
KNÉZY, Judit: <i>Clothing related masterpiece data and the footmen's costume in the Hungarian guild of Csurgó. Weavers, traditional Hungarian cloak makers, Hungarian-, German-, men's, women's tailors, vest makers and market tailors (1814-1876)</i>	131

The devices of the production of raw material and clothing

OZSVÁTH, Gábor Dániel: <i>The utilisation of the water power in Carpathian Basin's folk textile works</i>	143
TÓTH, György: <i>The revolution of the sewing machine in Hungary</i>	155

Mozaikok a textilművesség múltjából

SZULOVSZKY János

2012. december 4-én és 5-én a Magyar Nemzeti Múzeumban került megrendezésre *A textilművesség évezredei a Kárpát-medencében* című konferencia.

A szervezőket ezúttal is az a szándék vezette, hogy az anyagi kultúra adott ágáról régészek, történészek, néprajzosok, levéltárosok, és restaurátorok részvételével megtartandó tanácskozások lehetőségét nyújtsanak az egyes tudományágak legújabb eredményeinek kölcsönös megismerésére, s ez által erősítsék az interdiszciplináris szemléletet.

Az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága az Iparrégészeti és Archaeometriai Munkabizottsággal karöltve először 2004-ben a Néprajzi Múzeumban az *agyagművességről*,¹ 2005-ben pedig a soproni Erdészeti Múzeumban az *erdő és a fa régészetéről és néprajzáról, a faipar múltjáról*² rendezett közös konferenciát. Már az említett helyszínek is jelzik azon törekvésünket, hogy e tanácskozásoknak olyan közgyűjtemények adjanak otthont, ahol az adott tematikára vonatkozóan jelentős tárgyi anyagot őriznek.

E konferencia-sorozat 2007-ben a *vasművesség* témakörével folytatódott. Már elkezdődött a szervezése, amikor értesültünk arról, hogy a miskolci Herman Ottó Múzeum emlékülést tervez Bodgál Ferenc (1932-1972) születésének 75. évfordulója alkalmából. Mivel a tragikusan korán elhunyt néprajzkutató életművében fontos helyet foglalt el a kovácmesterség, illetve a vasművesség tudományos feldolgozása, kézenfekvőnek tűnt a tervbe vett két rendezvényt összekapcsolni. Így a Herman Ottó Múzeummal közös szervezésben a Miskolci Akadémiai Bizottság székházában került sor e konferenciára, amelynek anyagát 2009-ben sikerült közreadnunk.³ Az év novemberében a Magyar

Mezőgazdasági Múzeumba hívtuk meg az állati eredetű nyersanyagok, szűkebben a csont és bőr régészetével, történetével és néprajzával foglalkozó kutatókat, hogy képet kaphassunk a Kárpát-medence anyagi kultúrája e szeletére vonatkozó kutatások eredményeiről.⁴

A textilnek szinte minden korban volt reprezentatív funkciója, így a Nemzeti Múzeum már csak emiatt is jelentős textilkollekcióval rendelkezik. Amikor tervünkkel felkerestem *dr. Csorba László* főigazgató urat, nemcsak azonnal készséggel vállalta, hogy otthont adnak a textilművesség évezreideit áttekintő konferenciánknak, hanem azt is ajánlotta, akár az anyagi kultúra többi ágával foglalkozó jövőbeli tanácskozásainknak is lehet a Nemzeti Múzeum az állandó helyszíne.

Mivel a konferenciáról *Paál Zsuzsanna* beszámolt a Néprajzi Hírek hasábjain,⁵ ez felment attól, hogy itt erről bővebben szóljak. Szerkesztői kötelességem azonban jelezni, hogy a konferenciakötetbe néhány előadótól nem érkezett meg referátuma írásos változata, s ezért a tanulmányok jelen gyűjteménye nem pontos lenyomata a lezajlott tudományos tanácskozásnak. Reméljük, azért így, mozaikosan is hasznos betekintést nyújt a Kárpát-medence textilművességének egy-egy területére. A textil sajátossága, hogy kevésbé áll ellent a múlandóságnak, s ezért a távolabbi korokból csak a körülmények nagyon szerencsés összejátszása esetén maradtak fenn emlékek. Ennek is tulajdonítható, hogy míg a korábbi konferenciákon jelentős számban tartottak előadást régészek, ezúttal az archeológia alig volt képviselve. Éppen ezért a kiásvolt textilemlékek iránt érdeklődők figyelmét szeret-

¹ Holló Szilvia Andrea - Szulovszky János szerk.: *Az agyagművesség évezredei a Kárpát-medencében.* (Az anyagi kultúra évezredei a Kárpát-medencében 1.) Budapest, 2006. 204. p.

² Gömöri János szerk.: *Az erdő és a fa régészete és néprajza.* (Kézművesipar-történeti megközelítésben). (Az anyagi kultúra évezredei a Kárpát-medencében 2.) Sopron, 2007. 424. p.

³ Nagy Zoltán - Szulovszky János szerk.: *A vasművesség évezredei a Kárpát-medencében.* (Az anyagi kultúra évezre-

dei a Kárpát-medencében 3.) Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2009.

⁴ Gömöri János - Körösi Andrea szerk.: *Csont és bőr. Az állati eredetű nyersanyagok feldolgozásának története, régészete és néprajza.* *Bone and Leather. History, archaeology and ethnography of crafts utilizing raw materials from animals.* (Az anyagi kultúra a Kárpát-medencében 4.) Budapest, 2010. 284. p.

⁵ Paál Zsuzsanna: *A textilművesség évezredei a Kárpát-medencében* (Budapest, 2012. december 4-5.) *Néprajzi Hírek*, XLII. 2013. 2. sz. 49-56.

ném felhívni az MTA Bölcsészettudományi Kutató Központján belül működő Magyar Őstörténeti Témacsoport induló könyvsorozatára, amelynek az első kötetében a 10–11. századi textiltöredékek készítése technikai vizsgálata eredményeit E. Nagy Katalin összegezte.⁷

Ezúton is megköszönöm a Magyar Nemzeti Múzeum vezetőinek és munkatársainak, hogy tanácskozásunknak otthont adtak, és messzemenően segítettek annak lebonyolításában. Végül, de nem utolsósorban hálás köszönetemet fejezem ki a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottsága Soproni Tudós Társasága elnökségének, hogy immár hagyományosan, anyagi támogatásukkal ezúttal is hozzájárultak e kiadványsorozat újabb kötete megjelenéséhez.

⁷ Sudár Balázs – Petkes Zsolt szerk.: *A honfoglalók viselete.* (Magyar Őstörténet 1.) Budapest: Helikon – MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport, 2014. 104–111. – Az ismeretterjesztő összegzés tudományos előzményei: Bollók Á., T. Knotik M., Langó P., E. Nagy K., Türk A.: Textile Remnants in The Archaeological Heritage of the Carpathian Basin in the 10th–11th centuries. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae.* 60. évf. 2009. 1. sz. 147–221.; Bollók Á. – Költő L. – Langó P. – E. Nagy K. – Türk A.: Byzantine Silk Fragments from a Tenth-century Grave at Fonyód. New Data on a Garment in the Tenth-century Carpathian Basin. *Ars Decorativa* 27. 2009. 21–49.; Türk A. – Langó P. – Bíró Á. – Bollók Á. – E. Nagy K. – Költő L.: Bizánci selyemruha töredéke egy fonyódi 10. századi sírból: újabb adatok a Kárpát-medence 10. századi viselettörténetéhez. In: Szegzárdy-Csengery K. – Szilágyi A. – E. Nagy K. (szerk.): *Studia et Experientia Docent. Tanulmányok László Emőke tiszteletére.* Budapest: Iparművészeti Múzeum, 2010. 11–26.